

Indhold

Starup Skole 1769-2006.....	2
<i>Af Niels P. Bladt og Karl Erik Olesen</i>	
Flensborg Avis' Stavebog for Hjemmet	9
<i>Af René Rasmussen</i>	
Den lille skole på Nordlandet af Rømø.....	15
<i>Af Rosa Schmidt</i>	
Erindringsglimt fra Ahlmannsskolen i Sønderborg 1943-1953	18
<i>Af Leif Gr. Thomsen</i>	
Fra min tyske skoletid i Snogbæk.....	23
<i>Af Ingeborg Poulsen</i>	
Skolemuseets indsamling og formidling i 2011-2012	27
<i>Af Margit Hagelø</i>	
Årets gang på Skolemuseet 2011-2012	30
<i>Af Karl Erik Olesen</i>	
Mindeord over Magnus Georg Beck.....	32
<i>Af Bodil Jakobsen</i>	
Bestyrelse og Støttekreds for Sønderjysk Skolemuseum	33

Starup Skoles historie

af Niels P. Bladt og Karl Erik Olesen

Arkivleder Niels P. Bladt, Starup Sogns Lokalhistoriske Forening har sammen med Karl Erik Olesen, tidligere skolechef i Haderslev og nuværende formand for Skolemuseet skildret en landsbyskoles udvikling gennem 250 år.

Starup Skole ligger i Sdr. Starup Sogn eller Starup Sogn, syd for Haderslev Fjord. Sognet var en selvstændig kommune frem til kommunalreformen i 1970. Starup Skoles historie er interessant, dels fordi historien er så lang, dels fordi skolen stadig er placeret på samme sted – og med den oprindelige næsten 250-årige skolebygning som en integreret del af den nuværende skole. Skolebygningen er registreret som eneste bevaringsværdige offentlige bygning på Haderslev Næs.

I tidens løb er der blevet foretaget mange ændringer og udvidelser. Noget af det byggede er væk igen, og andet er bevaret i det nuværende. Denne lille artikel handler om disse forandringer.

Den ældste skole

Skolen har altid heddet Starup Skole, selvom den rettelig ligger i Lunding grænsende op til Brorsbøl – og efter sin 200 års fødselsdag er vokset ind i Vandling. Den har været den eneste folkeskole i Starup Sogn, så derfor er det naturligt, at den altid har heddet Starup, ligesom sognet og kirken gør. Beg-

Den oprindelige skolebygning ud mod vejen, foto fra o. 1900.

yndelsen blev gjort i 1768-69, hvor der blev rejst en skolebygning på Lunding Mark nogenlunde midt i sognet. Huset var 9 fag langt og 12 alen bredt. Et fag er eller var afstanden mellem to spær – i reglen mellem 1,75 m og 1,80 m – svarende til et vinduesfag. Huset har altså været omkring 16 meter langt. En alen var i 1768 62,8 cm, så husets bredde er godt 7,5 m. Huset, som endnu ligger der langs med vejen, skulle rumme lærerbolig på 5 fag (ca. 9 meter) og 3 fag (ca. 5,4 meter) til en skolestue, der har været på ca. 40 kvadratmeter.

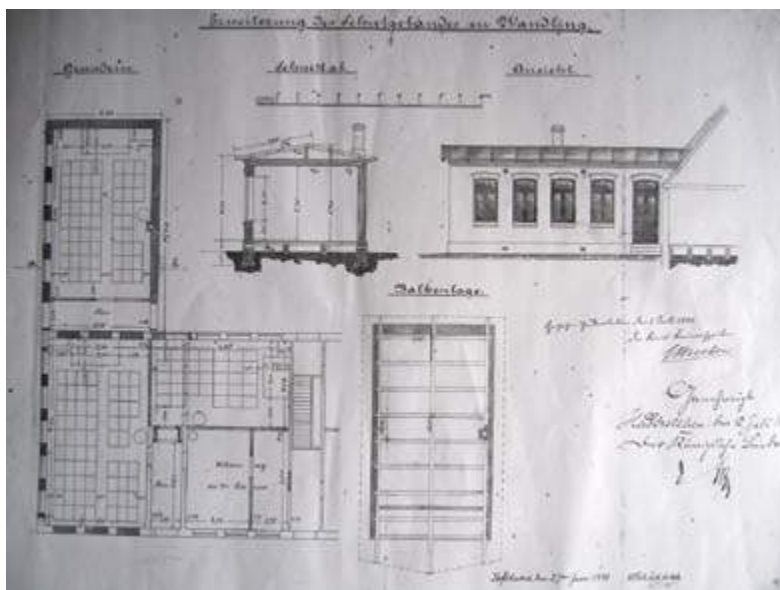
Der er ikke fundet nogen opgørelse over antal skoleelever på det tidspunkt, men ud fra senere opgørelser, må det antages, at elevtallet har ligget på mellem 50 og 70. Der har været tæt pakket i skolestuen, selvom vi må gå ud fra, at børnene har været delt op i 2 klasser med forskellige mødetidspunkter.

Det ene fag, der var beregnet til stald, er nok hurtigt blevet inddraget i skolen, og der er bygget et udhus til dyrene. Pladsen har dog stadig været kneben. Det kan udledes af, at bønderne i Vandling i begyndelsen af 1830'erne er meget utilfredse med forholdene på skolen, og de havde planer om at oprette en biskole kun beregnet for børnene fra Vandling. I de fleste sogne var der sådanne biskoler rundt i landsbyerne, men tilknyttet en hovedskole, i reglen placeret i sognebyen.

I Vandlingboernes ansøgning om at få lov til at oprette en biskole, skriver de, at ikke engang halvdelen af eleverne har den nødtørftigste plads. Ved de efterfølgende forhandlinger med de øvrige skoleinteressenter i sognet, når Vandlingbønderne dog til enighed med de andre om at droppe deres egne planer og i stedet for være med til en udvidelse af den gamle Starup Skole. Til at begynde med ville man sælge den gamle skole og bygge en ny ved siden af. Det lykkedes dog ikke at få den gamle skole solgt, så i stedet for ville man så rive den ned og bygge en ny skole på den gamle grund. Tanken var at bruge det gamle nedbrydningsmateriale, men det blev for dyrt, så man besluttede sig til sidst for at bygge til den gamle bygning, så der blev plads til 80 børn. Det skete ved at bygge et fag til den østlige ende, som efterfølgende skulle lægges til beboelsen. I den vestlige ende blev der også tilføjet et fag, som blev lagt til skolelokalet. Samtidig med denne udvidelse af selve skolehuset blev der også bygget en ny ladebygning med plads til dyrene m.m.

Udbygning i preussisk tid

Ladebygningen, der lå ved den østlige ende af skolehuset med en smal slippe imellem og med gavlen ud mod vejen, fik i 1874 en tilbygning der gik vinkelret ud fra den bestående bygning og langs med vejen. Den blev opført i bindingsværk og med stråtag som den gamle lade. Den gamle lade indeholdt

Byggetegning til byggeriet i 1880.

et par køer, et par svin, brændsel og foder. I den nye bygning var der først en rærskelo, så et korngulv, og længst væk fra skolen blev der indrettet ”priveter”, også kaldet ”aborter”, og som vi bedre kender som retirader. Der var en afdeling for drenge omme bag ved. Pigerne havde adgang ved vejsiden. Der var skillerum mellem drenge og piger, men ikke mellem de enkelte siddepladser, så der var mulighed for socialt samvær.

I 1876 byggedes et baghus med en høj skorsten – det hele beregnet til vask og bagning. Det var det eneste hus på skolen der havde brandfast tag, og det skulle placeres så langt tilbage i haven som muligt af hensyn til brandfaren med stråtagene og de øvrige bygninger.

I 1880 byggedes der igen til selve skolebygningen i den sydvestlige ende fra den nuværende dør, og så langt som bygningen står. Det gav plads til 33 elever mere i en lille klasse på 29 kvadratmeter. I hele gavlens bredde blev der et større klasselokale på 47 kvadratmeter med plads til 65 børn. I forlængelse af denne klasse, blev der bygget en vinkel ud mod nordvest i en længde af 10 meter og 6 meter bred. Denne bygning havde næsten fladt tag, og der var en skolestue på 50 kvadratmeter med plads til 60 elever. Imellem de to store klasser blev der en fælles gang på 1,5 meter med indgang fra gården.

På dette tidspunkt er der altså tre klasser på Starup Skole – og den betegnes herefter officielt som ”den treklassede skole i Starup”. Det medfører, at der ansættes en lærerinde.

Ved byggeriet er der skaffet plads til hende og lidt mere plads til andenlæreren, der ikke selv var opmærksom på, at han kunne få noget mere i løn i form af en større bolig og noget mere brændsel, nu da skolen var blevet treklasset. Det bliver man klar over i Kirke- og Skolevæsenet under regeringen i Slesvig, og i januar 1890 kommer der besked derfra, at andenlæreren bolig skal være en ”familietjenestebolig med have”. Men der er ingen bolig parat, så til at begynde med får han et løntillæg som erstatning for den manglende bolig. I 1892 går den ikke længere, der skal skaffes en bolig til andenlæreren og ved samme lejlighed også til lærerinden, hvis lejlighed heller ikke opfylder målene.

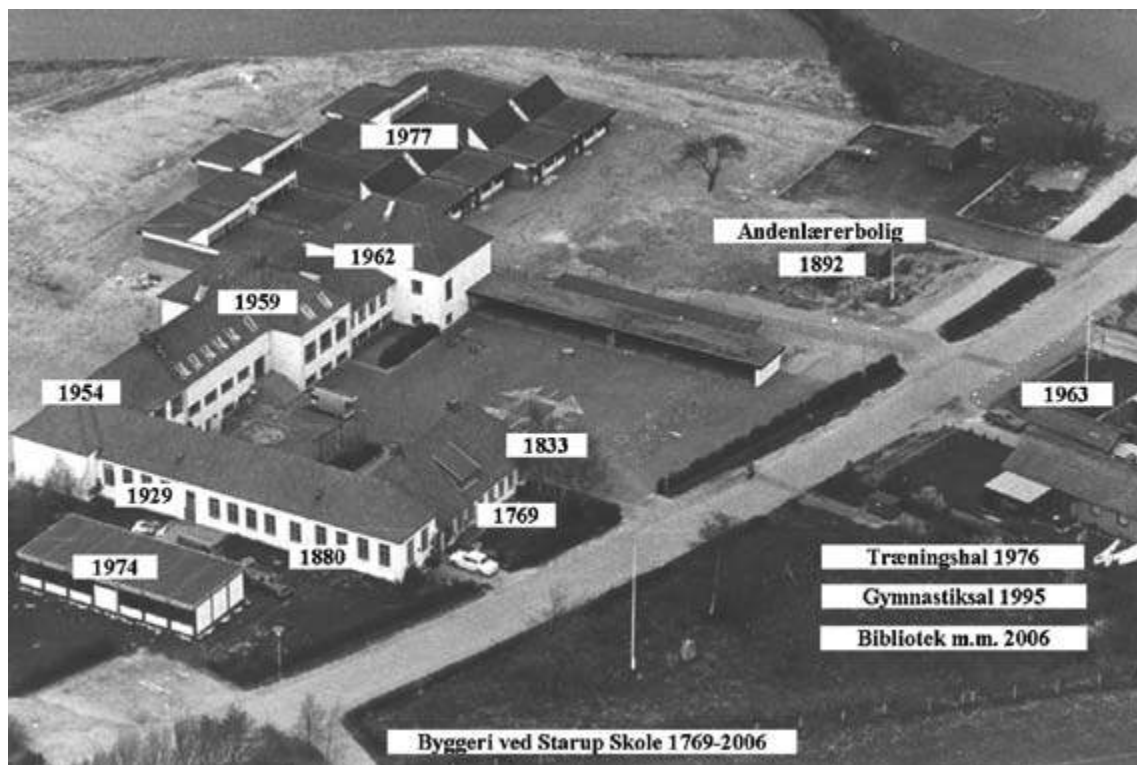
Den 16. august åbnes tilbuddene fra bygmestrene, og byggeriet overtages af bygmester Toft fra Haderslev. Det bliver den såkaldte andenlærerbolig, hvor andenlæreren bor forneden og lærerinden for oven på 1. sal. På et tidspunkt boede hjemmesygeplejersken ovenpå. Da andenlæreren i 1960’erne flytter over i en af de nybyggede lærerboliger overfor skolen, og sygeplejersken også flyttede, stod huset tomt, indtil kommunen overlod bygningerne til sognets ungdomsarbejde. Starup Ungdoms- og Idrætsforening flyttede ind forneden, pigespejderne på loftet og drengespejderne overtog udhuset, der også havde hørt til andenlærerembedet.

Huset ender sine dage i 1977, hvor det rives ned.

Sundhedsforholdene forbedres

Legepladsen var en vigtig ting. Kredslægen havde gjort ophævelser over, at børnene næsten kun havde vejen at lege på, og at den var meget smudsig. Han beordrede, at der anlagdes en legeplads på mindst 500 kvadratmeter syd for skolen. Overjorden skulle fjernes, og der skulle strøs grus. Det sker i 1903, og samme år bliver der lagt en to meter bred brolægning omkring skolehuset.

Der bliver selvfølgelig foretaget mange reparationer på skolen gennem årene, og ved kredslægens besøg i 1903 konstaterer han, at bygningerne ikke er sikrede mod slagregn og opstigende fugtighed, fordi gulvet ligger under terræn. Der skal derfor drænes. I 2. klasse er gulvet gammelt og gennemslidt, så det skal fornyes. Det samme gælder gulvet i 3. klasse. Lyset i denne klasse er for dårligt, men det mener han kan afhjælpes ved at hvidte nordøst væggen ind mod 1. klasse med en gullig farve. Det er også galt med brønden, som overfladevandet kan løbe ned i. Toiletterne er heller ikke i orden. Der beordres dog ikke skillerum mellem hver enkelt siddeplads, men afløbet skal ordnes, så vandet kan løbe væk fra drengenes pissoir.

Hovedtræk af Starup Skoles udvikling fra 1769 til nutiden.

Skolens gulve var heller ikke i orden, da Jacob Finderup Nielsen i 1920 kom til Starup som førstelærer. Sønnen Niels Finderup Nielsen skriver i sine erindringer fra barndomsårene på Starup Skole, at drengene engang ville lave sjov med den nye lærer. En dag, da læreren efter et frikvarter kom ind i klassen, var der slet ingen elever. De havde ellers lige været der i frikvarteret, men de var alle sammen kravlet gennem hullerne i gulvbrædderne ned i tanglaget, som brugtes som isolation mod fugt og kulde. Spændingen var dog for stor, så nogle kunne ikke være stille og blev derved røbet.

Udvidelser og ændringer i løbet af 1900-tallet

Den næste store ombygning af skolen skete i 1929. Stråtaget med lynaflederne og paptaget blev revet ned, sammen med skorstenen. Der kom tegltag

både på stuehuset og de tre klasseværelser, der nu fik højt tag, og kom til at se ud, som de ser ud i dag – i mellemtiden er der dog kommet nyt tegl på igen. Førstelæreren, Finderup Nielsen ville gerne have lyse lokaler, og i klasseværelset ud mod vejen ville han gerne have vinduer ud mod vejen, så der kunne komme mere lys ind. Amtsskolekonsulenten med flere mente, at det ville forstyrre børnene, der så ville sidde og se på trafikken. Det endte dog med, at der kom vinduer, men med mat glas.

Kort tid efter kom der dekret om, at der skulle være en gymnastiksal ved skolen, og efter flere udsættelser fra sognerådets side blev det besluttet, at der skulle bygges til den gamle skole, selv om førstelæreren hellere ville have haft en helt ny skole overfor den gamle i retning mod Vandling. Samtidig med gymnastiksalen indrettedes en lærerindebolig.

I 1954/55 blev der bygget en fløj til de gamle bygninger. Her blev den nye hovedindgang placeret. Til højre for den var der klasseværelser m.m., og til venstre var der omklædningsrum og gymnastiksal. Der var igen sparet, idet der kun var plads til 3 rækker gymnaster.

I 1974 er der akut pladsmangel på skolen, og en pavillon med to klasselokaler, der er blevet tilovers i forlængelse af udbygning af Sct. Severin Skole inde i Haderslev, flyttes til Starup Skole. Staruphallen bygges i 1976 med efterfølgende gode muligheder for idrætten – dog mangler der nu en gymnastiksal, da den gamle nedlægges. I den tidligere gymnastiksal blev der indrettet skolebibliotek og ovenover lokale til hjemkundskab. Ved den seneste ombygning er skolebiblioteket blevet ændret til lærerværelse/personalerum. Ny gymnastiksal bygges først i 1995.

Efterhånden som byggeriet i Starup Sogn bliver større og dermed også indbyggertallet, kommer elevgrundlaget op på samme niveau som i 1800 tallet, og faren for en nedlæggelse af skolen, som havde været på tale i 1960'erne, forsvinder. Da børnetallet stadig stiger, kommer der endda planer om to spor med overbygning. Det muliggøres med det store skolebyggeri i 1977 med store flade tage og lyskasser. Nu er skolen næsten udbygget, dertil kommer så gymnastiksalen i 1995. Dog kommer der hurtigt en tilbygning til SFO – et udendørs værkstedsområde (med jernalderbopladsen), og i 1998 inddrages pedelboligen på den anden side af vejen til SFO.

Starup Skole i 2012

I 2005-06 forbedres en række af de gamle klasselokaler, og der er sket nybyggeri med musiklokale, skolebibliotek med inspiration fra Starup Kirke, der har et hovedskib med to sideskibe.

Den oprindelige skolebygning fra 1769 langs vejen bliver i 2007

renoveret, først indvendigt med indretning af lokaler til natur/teknik, og endvidere foretages en stor tagrenovering, hvor lyskasserne vendes, tagene udskifte på hele skolen, også den gamle skole. Udvendigt er der i 2011 sket en total trafiksanering af området omkring skolen, så de forskellige trafikanter adskilles.

Alt i alt fremstår skolen nu som en moderne handicapvenlig skole med mange muligheder for de kommende opvoksede generationer – og hertil kommer så en helt igennem enestående mulighed for at fortælle sønderjysk skolehistorie gennem 250 år.

Den oprindelige Starup Skole anno 2012.

Flensborg Avis' stovebog for hjemmet

Af René Rasmussen

René Rasmussen, der er museumsinspektør på Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot, er den bedste kender af den sønderjyske pressehistorie. Han har blandt andet udgivet et digert værk om Flensborg Avis. Han fortæller her om en ABC, skrevet af avisens berømte redaktør Jens Jessen.

Stavebogens forfatter

Jens Jessen (1854-1906) blev født i Toghale ved Møgeltønder og blev i årene 1871-1874 uddannet på Tønder Seminarium. I de følgende år var han privatlærer i Broager og Tønder, men fortsatte derefter sin uddannelse ved studier i Paris og på universitetet i Göttingen, hvor han tog eksamen for lærere ved tyske mellemskoler med hovedfag i fransk og engelsk. I januar 1881 blev han ansat ved den private danske realskole i Haderslev med henblik på at overtage skolens ledelse, når forstanderen få uger senere ville trække sig tilbage. Men det tyske skolekollegium i Haderslev nægtede at anerkende Jessen som skoleleder, fordi han ikke havde en pastoratseksamen. Da Jessen fik rådet bod på dette og på ny ansøgte om at blive godkendt som skoleleder, blev det atter afslået – denne gang på grund af hans formodede statsfjendtlige sindelag. Jessen fik den i og sig rammende karakteristik med på vejen: ”Han ville sikkert aldrig i ydre henseende komme i konflikt med lovene, men lige så sikkert ville

Gamle danske rim og remser indgik i stovebogen, der således formidlede dansk kulturarv til de sønderjyske børn.

han drage omsorg for sagte og ubemærket at meddele statsfjendtligt sindelagsgift til sine omgivers hjerter. Hans personlighed virker så meget farligere, fordi hans snu og smidighed støttes af en betydelig, åndelig begavelse og en forholdsvis omfangrig dannelse.”

Da skolevejen således én gang for alle blev lukket for Jessen, måtte han søge en anden form for stilling. Han blev i 1882 ansat som redaktør for *Flensborg Avis*, der havde ca. 800 holdere. Året efter købte han selv avisen og drev den i løbet af de følgende ti år frem til at være det førende danske dagblad i Sønderjylland. Ved hans død havde *Flensborg Avis* ca. 9.000 holdere. Det var flere end alle de øvrige danske aviser tilsammen.

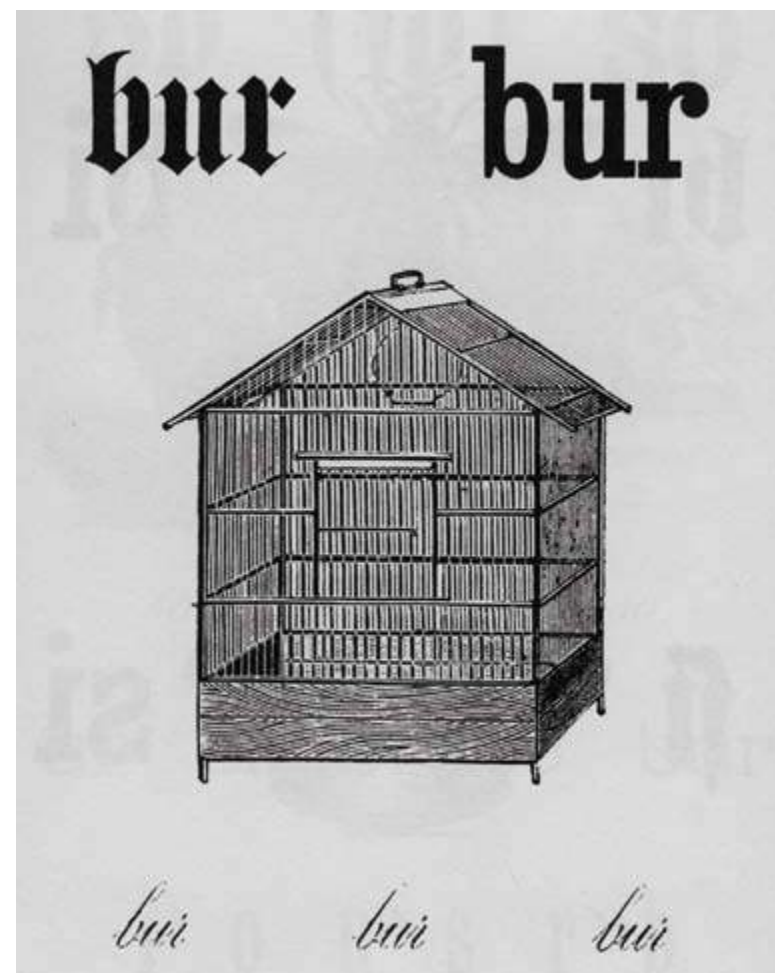
Det er blevet sagt, at Jessen i overført betydning gjorde hele Sønderjylland til sin skolestue og alle sønderjyder til sine elever. Også i bogstavelig forstand er der noget om snakken.

Flensborg Avis' Sangbog for Børn

Dansk blev efter 1864 gradvist erstattet med tysk som skolesprog. Denne proces blev fuldbyrdet med skoleinstruksen af 18. december 1888. Som led i landsdelens integration i Det tyske Kejserrige fastsatte denne instruks tysk som eneste undervisningssprog, undtagen i de to ugentlige religionstimer. Det danske sprog var hermed i praksis forsvundet fra landsdelens skoler, og hvis børnene skulle lære deres modersmål, måtte det foregå ved hjemmeundervisning. Allerede en måned efter skoleinstruksen var Jessen klar med en dansk børnesangbog. Den 22. januar 1889 var *Flensborg Avis' Sangbog for Børn* færdig i trykken. På sine 64 sider indeholdt den 59 sange: 24 børneviser og lege, 18 religiøse sange, 7 fædrelandssange og 8 andre, upolitiske viser. Sangbogen blev udsendt til *Flensborg Avis'* da knap 4.000 holdere. Der var trykt yderligere 6.000 eksemplarer, der blev solgt for kun 10 pfennig stykket. Sangbogen blev en succes: Allerede en måned efter blevet nyt oplag på 2.000 eksemplarer trykt.

Men sangbogen vakte forbitrelse blandt de tyske lærere. På skolen i Højer konfiskerede lærerne Riggelsen og Fröhlich nogle sangbøger, som et par elever havde haft med i skolen. De blev brændt i skolestuens kakkelovn. De to lærere beordrede endda de øvrige børn hjem for at hente deres danske sangbøger, hvorefter sangbøgerne under fælles afsyngelse af *Schleswig-Holstein meerumschlungen* blev kakkelovnens bytte.

Da Jessen hørte om dette optrin, nærmest sydede han af retfærdig harme, hvad han ikke undlod at give udtryk for i sin avis. Det kom til at koste den ansvarshavende redaktør, J. Vrang, 14 dages fængsel for fornærmelser mod lærerne. Retten mente tværtimod, at Riggelsen og Fröhlich havde

Stavebogen var særdeles pædagogisk med sin kombination af billede og bogstaver og ord, der lød ens på dansk og sønderjysk.

gjort ret i at fratage børnene en sangbog, der kunne berøve dem deres patriotiske sindelag. Også provinsregeringen i Slesvig havde reageret prompte på Jessens sangbog og gav via kredsskoleinspektørerne lærerne ordre på at konfiskere børnenes sangbøger. På en skole i Haderslev opfordrede en lærer også børnene til – ligesom i Højer – at hente sangbøger hjemme. Børnene nægtede med den begrundelse, at forældrene ikke ville have det.

- "Hvorfor vil de ikke det?" spurgte læreren.
- "Fordi de er danske", var børnenes svar.
- "Nej, virkelig", fortsatte læreren. "Så findes der måske også danske drenge her? Det kunne være morsomt at vide hvor mange. Vil de rejse sig op?"

Hele klassen med undtagelse af en 3-4 stykker rejste sig! "Ret så!", var Jessens kommentar, "sådan skal det være!" Det glædede ham umådeligt, at drengene stod sammen og ikke lod sig kue.

Flensborg Avis' Stavebog for Hjemmet

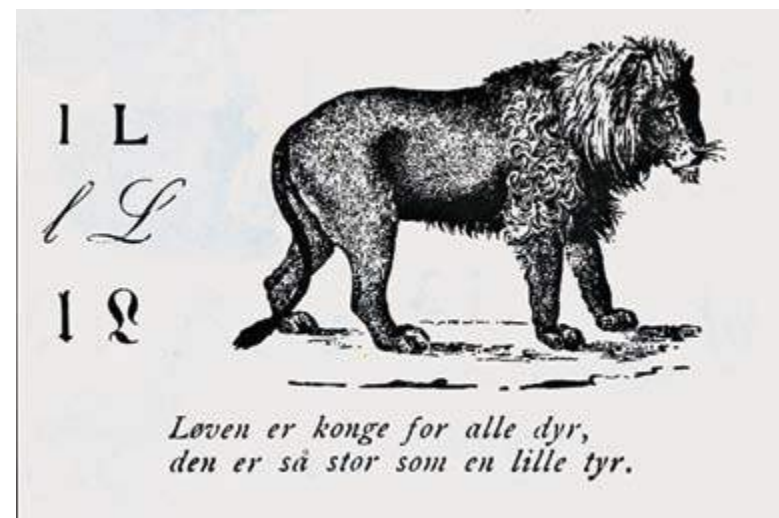
Jessens næste skridt blev en egentlig ABC. Den 27. april udkom første ark af Flensborg Avis' Stavebog for hjemmet som tillæg til *Flensborg Avis*, den 4. maj 1889 udkom andet ark og endelig den 13. juni 1889 tredje og sidste ark. I alt 96 rigt illustrerede sider. Stavebogen blev trykt i 14.000 eksemplarer, hvoraf de 9.000 fulgte med som tillæg til alle de nordslesvigske aviser. Et tilskud på 5-600 mark havde gjort det muligt at fremstille en yderst pædagogisk vejledning, hvori forældrene tilmed fik anvisninger i bogens brug.

De 5.000 overskydende eksemplarer blev solgt hæftet i et smukt omslag for 20 pfennig stykket. 10 eksemplarer blev leveret for 1,60 mark og 100 eksemplarer for 12,- mark. Hensigten var, at de velstillede skulle købe og fordele så mange eksemplarer som muligt, så selv det fattigste hjem i sognet fik sin egen stavebog. På denne måde kunne forældrene så modarbejde myndighedernes forsøg på fortyskning af deres børn.

Bogen var bygget op efter de nyeste, pædagogiske principper. Der var mere end 200 illustrationer, og de var nødvendige, hvis børnene skulle

Örnen (fra det tyske rigsvåben) skildres som et rovdyr, hvad der jo er rigtigt nok.

Løven (fra det danske rigsvåben) skildres ikke som det rovdyr, den jo er, men som dyrenes konge.

forbinde noget kendt – som f.eks. et billede af en so – med den nye og for dem ukendte sammensætning af bogstaver: "so". Hvert bogstav og hver ord var trykt både i antikva (latinske bogstaver) og fraktur ("krøllede" bogstaver). Fraktur var i 1880'erne langt den mest udbredte trykte skrift, men Jessen gjorde opmærksom på, at de runde, latinske bogstaver blev stadig mere udbredte. Desuden blev hvert ord også vist i skriveskrift – men kun i den moderne skråskrift. Den gotiske håndskrift formodedes børnene at lære i skolen.

Alt i bogen var nøje gennemtænkt. Jessen forklarede forældrene, at børn ikke ville kunne forstå, at et bogstav, der hedder "be", og et, der hedder "i" sat sammen siger "bi". Derfor gik han straks efter at have vist bogstavet "u" på første side over til hele ord: "ur", "bur", "bi" – og så skulle børnene af disse ord lære medlydene (vokalerne) at kende. Det var dengang en meget moderne pædagogik.

Jessen var desuden omhyggelig med at udvælge ord, hvis udtale var nogenlunde ens på rigsdansk og sønderjysk. For ikke at give de preussiske myndigheder nogen anledning til at forbyde bogen, sådan som de havde forbudt hans sangbog, var den rensset for national polemik. Alligevel er det næppe noget tilfælde, at det vers, der ledsager ordet "ørn", lyder: Örnen fra den mørke skov / flyver ud på ran og rov!

Jessens lille stavebog blev modtaget med glæde: På en af sine mange foredragsrejser i 1890'erne mødte den sønderjyske fører, H.P. Hanssen, en vinter en fattig 14-årig dreng og tog ham med i sin kane, hvor følgende samtale udspandt sig:

- "Hvor gammel er du", spurgte H.P. Hanssen.
- "Godt 14 år," sagde drengen.
- "Så har du ikke lært videre dansk i skolen?"
- "Nej - skolemesteren er tysk."
- "Skriver du aldrig til dine forældre?"
- "Jo, det gør jeg så tit."
- "Så er du vel nødt til at skrive tysk?"
- "Nej, det kan jeg ikke engang, og det kan de jo heller ikke læse."
- "Ja, har du da ikke lært tysk i skolen?"
- "Jo, det har jeg jo nok, men da ikke sådan at jeg kan skrive et brev."
- "Men hvor har du da lært at skrive dansk?"
- "Det har jeg naturligvis hjemme."
- "Hjemme?"

- "Ja! Moder læser med os hver dag, for hun havde bedst tid. Hun har også lært os at synge de danske viser. Fader gik hver dag ud på arbejde, men om aftenen, når han kom hjem, lærte han os at skrive, for han skriver bedre end moder. Han sagde at vi skulle lære at skrive et brev, som han og moder kunne forstå, for vi kom måske til at søge vort brød vidt omkring i verden. Og så sagde han også, at det var løgn, når skolemesteren sagde, at det danske sprog ikke duede til stort, for vort sprog var et rigtig godt sprog. Det var meget bedre end det tyske, og det er altid blevet talt og skrevet her på egnen. Det skulle vi derfor gøre os umage for at lære at skrive, og det skulle vi altid holde fast ved."

Den dreng, H.P. Hanssen talte med, har højst sandsynligt nydt godt af Jessens stavebog, og drengens varme ord om det danske sprog er som taget lige ud af *Flensborg Avis'* spalter.

Den lille skole på Nordlandet, Rømø

af Rosa Schmidt

Rosa Schmidt i Havneby har været lærer på Rømø og kender øens historie bedre end de fleste. Hun fortæller her om den lille skole på den nordlige del af vadehavsoen.

I de nordlige landsbyer på Rømø fik man først en skole i 1784. Indtil da havde man på skift i gårdenes stuer haft nogle mænd til at lære børnene lidt religion, sang, regning og skrivning. Den 9. januar 1784 mødtes nogle mænd fra Nørrelandet hos Lars Mikkelsen i Toftum. Det blev besluttet at oprette en skole. Stiftelsesdokumentet er bevaret. I det står der, at de vil gøre en virkelig indsats for at få "vore børn des bedre oplært på en bedre og bestandig måde som hidtildags." Derfor er "samtlige med hverandre i det gode vorden venlige og velforene i mindelighed og kærlighed" for at oprette en skoleforening.

Lars Mikkelsen skænkede en grund på 200 kvadratmeter og de øvrige skulle hver skrive sig for 6 rigsdaler. I alt 37 mænd tegnede sig, og skolehuset opførtes samme sommer. Det var 3 fag langt og 10 alen bredt (i alt 36 m²). Udgiften var 153 rigsdaler og 1 skilling. Skolen skulle være færdig til Mikkelsdag (29. september) samme år. Interessenterne skulle være forpligtet til at lade deres børn gå i skole for drengenes vedkommende fra deres 5. indtil 10. leveår, for pigernes fra 5. til 8. leveår. Dog stod det dem dog frit for at lade børnene gå længere.

Skolehuset og dets indretning

Det lille skolehus blev bygget i et hjørne af en toft nær landevejen. Det består af en lille lavloftet skolestue med bilæggerovn, et brændselsrum, hvorfra man fyrede med lyng og fladtør, og en ganske lille forstue. Der var et lille vindfang for døren. En overgang skulle børnene hver selv medbringe en tørv. I denne lille skole modtog børnene fra Toftum, Bolilmark, Juvre og til dels Padborg deres kundskaber de næste 90 år. I 1874 var det slut, og børnene kom til en skole i Kongsmark.

I den lille skolestue var der plads til 1 klasse – med børn på forskellige alderstrin. Rummet var vel forsynet med vinduer. Der var 2 vinduer mod syd, et imod øst og et mod vest.

Der var tænkt på luftfornyelse – uden at man behøvede at gå så radikalt

Den lille skole på Nordlandet, Rømø.

til værks som at åbne et vindue eller flere vinduer for at lufte ud. I øst og vestmurene var én af de øverste ruder nemlig erstattet med en blikplade med en vindrose. Til daglig var der med låg lukket for denne, men blev luftet for kvalm kunne der lukkes op for den i læsiden. Blev det meget galt blev der lukket op i begge sider. Da trådte begge vindroser i skraldende virksomhed. Børnene kaldte udluftningen for "fisemøllen". Det var så hyggeligt, når læreren var i godt humør, og de fik lov til at få alle fisemøllerne i gang.

Skolelærere

Som lærer virkede fra 1784 til 1820 gårdejer P. Nielsen Vith fra Juvre. Fra 1820 til 1828 gårdejer Hans Jørgen Bleeg, Juvre og fra 1828 til 1854 kådner og kræmer tidligere styrmand Niels Petersen fra Toftum. Petersen blev kaldt Niels Most og havde ondt ved at styre børnene. Måske var det grunden til, at der i 1831 blev truffet en ordning, hvorved skolen i Toftum blev biskole til den i Kongsmark, hvor J.A. Møller, som havde taget udannelse på Jelling Seminarium, var lærer. J.A. Møller underviste så en tredjedel af tiden i Toftum, men Niels Petersen underviste i Kongsmark. Fra 1854 til skolens lukn-

ing i 1874 har der været seminarieuddannede eller i hvert fald eksaminerede lærere ved skolen.

I begyndelsen var det bestemt, at læreren skulle have sin kost ved at gå på omgang på gårdene, men da gdr. P. Nielsen Vith virkede som lærer og kunne spise hjemme, blev det ændret til, at læreren fik betaling. Bleggs løn var 100 mark, mens Petersen fik 36 rigsdaler.

Rømøs universitet

Den lille skole var i brug til 1874, og huset er der stadig. Det blev senere brugt som fattighus og var op delt i to boliger. Skolen blev anvendt som bolig helt op til 1966.

Da skolehuset var i forfald, blev der i 1930 sørget for, at det blev sat i stand. Da Nationalmuseet overtog huset i 1970 efter storkommunen Skærbæks etablering, blev det fredet. Det fik nyt stråtag i 1996. Den står nu som et minde om skoleforholdene i gammel tid – vel Danmarks mindste skole. I folkemunde kaldes den for "Rømø Universitet".

Kilder:

Thade Petersen: *Rømø*. 1979, side 270 ff.

Christian Nielsen, Toftum: "Toftum skole gennem generationer", kronik i *Vestkysten*, 30.1.1960.

Erindringsglimt fra Ahlmann Skolen i Sønder- borg 1943-1953

Af Leif Gr. Thomsen

Forfatteren er tidligere skoleinspektør i Hejls, og han fortæller her om sin skoletid i Sønderborg i besættelsesårene og tiden derefter.

Vores 1. klasse startede på Ahlmann Skolen den 1. april 1943, vores klasselærer var F. K. Hansen og regnelæreren hed Chr. Pedersen. Den første blev kaldt Fidde Musik, og vi havde ham som klasselærer i 10 år, indtil vi forlod skolen i 1953, og F. K. Hansen blev skoleinspektør i Ulkebøl. Den anden kaldtes Adamas, hvilket hentydede til den slående lighed med manden på reklamen for Adamas-cigaretter. Han forlod senere Ahlmann Skolen og blev skoleinspektør i Fredericia.

Vi fik tildelt klasseværelse nr. tre, her kunne vi 31 børn være. Vore møbler var de gammeldags borde/bænke boltet sammen i lange rækker. Bordpladen kunne slås op, når tasken skulle skubbes ind under. Lige midt i bordet fandtes en klap, hvorunder der var et glas beregnet til blæk.

Den 1. skoledag står ligesom alle andre ”1. gang i ens liv” ret klar. Vi fik tildelt pladser og den flinke lærer Hansen talte venligt til den store forsamling med alle mødrene stående i en kødrand omkring børnene. Han spurgte, om nogen af os kunne læse, det kunne ingen. Så forsøgte han, om nogen kunne regne og skrive et tretal på tavlen. En meldte sig, og han tegnede et omvendt tretal på tavlen til stor moro for mødrene. Da latteren var døet hen, sagde eleven, at tallet bare skulle vendes om, så var det rigtigt. Vi fik en malebog udleveret, og den brugte læreren til den første bogstavindlæring, senere fulgt op af Ole Bole ABC.

For enden af gangen var krypten, et flot rum i røde mursten og med søjler, der bar det hvælvede loft, et virkeligt ærefrygtindgydende sted. Her holdt hele skolen hver dag morgensang, og til vores udelte stolthed var det vores lærer Hansen, der spillede på klaveret. Inspektøren hed Gerald, han kiggede alvorligt ud over den store forsamling, inden han meddelte det nummer, vi skulle synge i *Den Danske Sang*. Der blev altid sunget en sang eller salme efterfulgt af et vers fra en anden – det samme vers ca. 14 dage i træk.

Krigen satte præg på skolegangen

F. K. Hansen var en streng herre med blink i øjet. Han underviste os unger i, hvorledes vi skulle gøre, hvis der begyndte at falde bomber rundt omkring. Vi skulle bare omgående smide os ned på gulvet og gøre os så flade som muligt. Derefter skulle vi mave os hen mod vinduerne, som var det sikreste sted, hvis splinter og andet kom flyvende ind ad vinduerne. Hvis der blev blæst luftalarm, hvilket var nemt at høre, eftersom sirenen sad ovre på Statsskolen, så skulle vi stille op i to rækker og i ro og orden begive os ned af trapperne og ned i skolens kælder.

I vores klasse kom to ”finnedrenge”, som på grund af krigshandlingerne i deres hjemland havde brug for noget opmærksomhed, og som sammen med mange andre i samme situation blev anbragt i danske hjem. Vores finnedrenge hed Penti og Risto, og de var som nat og dag. Penti var lille og forsigtig, Risto var en frembrusende, lystig og ubekymret dreng.

Den første tid var præget af ubekymrighed. Det må have været i 1944/45, at forholdene ændrede sig. Der blev problemer med undervisningen, fordi Ahlmann Skolen blev inddraget som opholdssted for flygtninge fra Tyskland. Ergo blev skolebørnene sendt andre steder hen for at gå i skole. Vores klasse kom til den lille Reimers Skole, der populært blev kaldt ”Den gule Skole” på grund af murens farve.

Skolegården til den lille gule lå ud mod Kirkeallé, og fra hegnet kunne vi kigge lige over til den tyske skole, Herzog Friedrichs Schule. Jeg mindes ikke, at der var nogen, der hujede ad dem derovre. Selv syntes jeg godt nok, at de børn derovre var anderledes end os andre; påklædningen f. eks. med korte bukser og lange strømper og korte lædersnørestøvler. Pigerne havde altid håret sat på en særlig måde.

I den første skoletid under krigen fik vi skolemælk, det vil sige hver elev fik en kop mælk hver eneste dag. Ordningen kørte i nogle år, og i begyndelsen blev mælken afleveret i mælkejunger ved døren til den gamle bygning, der vender ud mod Kongevej. Særligt udvalgte elever fra klassen blev sendt ned efter mælken, som de bar op i kander. Eleverne selv havde et emaljekrus med i tasken, og i det fik de mælken. Øj hvor kunne sådan en emaljekop blive ulækker, dersom man glemte at få den vasket af derhjemme.

Eleverne fra den tyske skole

Kort efter krigsophør blev Herzog Friedrichs Schule nedlagt som tysk skole, og eleverne derfra kom ud i den danske folkeskole. Vores klasse fik tildelt seks nye elever, og man kunne forestille sig, at det ville være endt grueligt galt, når man tænker på den almindelige indstilling til alt tysk.

Men lærer Hansen greb situationen rigtigt an, idet han forberedte klassen på de nye elever, og han gjorde det klart, at de nye elever var skoleelever fuldstændig som vi var det, og hvis der bare var det mindste tilløb til vrøvl, så skulle vi få med ham at bestille. Så vi var forberedt rigtig godt den dag de nye elever kom ind i klassen i en af Hansens timer. Det må have været en sær vandring for de seks sådan at komme ind og få anvist pladser i en vildt fremmed klasse. En af pigerne gik forrest, og hende, syntes jeg, var så pæn. Alt gik godt, og det viste sig, at de jo godt kunne snakke dansk, dygtige var de også, slet ikke dumme.

Fag og lærere

Af undervisere fra den gang huskes frk. Petersen, et meget venligt og rart menneske, der underviste os bl.a. i ”anskulelse”. Det var et dejligt fag. Det foregik ved at læreren medbragte en anskuelsestavle til at hænge op foran eleverne. Motivet kunne være en bondegård med alt, der måtte høre til. Det kunne være et billede af en landsby visende alle de former for liv, der måtte være. Det kunne være et færdselsbillede, der viste en situation i trafikken, som regel med et køretøj indblandet. Meningen var så, at læreren skulle samtale med børnene om det, de så på billedet, og børnene kunne give deres besyv med efter, hvad de havde oplevet. Eller læreren kunne forklare noget af det, som børnene ikke kendte til. Dejlige timer, hvor man fornemmede, man lærte noget.

Efterhånden som vi voksede op og var tilbage på Ahlmann Skolen skiftede vi klasselokale og fik større møbler og vi var stolte da vi fik rigtige borde med en rigtig stol til. Bordene var forsynet med et glas med blæk med et bliklåg over. Stor var den dag vi skulle lære at skrive med pen og blæk. Og sikket griseri. Der skulle ikke fumles ret meget, før der kom en klat et eller andet sted. Både penneskifter og penne kunne købes i byens boghandel eller ved købmanden. Der var mange typer af penne, og hver valgte sin favorit. Min favorit var den store kontorpen, der var meget stiv i det og mindede mest om en blyant. Det var den samme, der lå på byens posthus.

Det var lærer Hansen, vores klasselærer, der underviste os i dansk. Hans form gik meget på det fortællende, noget der udvidede vores horisont ganske betydeligt. Sådan en dansktimer med gennemgang af noget litterært står den dag i dag som noget helt enestående, næsten som dengang vi som små havde anskuelse-undervisning.

Vi lærte at læse og ikke kun for tilegnelsen af stoffet, men også så vi kunne præstere en god højtlesning med betoning af de rigtige steder. Vi

blev sat til at lære poesi udenad og skiftedes til at komme op til tavlen og deklamere. Ve – den stakkel, der bare lirede lektien af i den tro, det var det, det drejede sig om. En af kammeraterne var godt i gang med ”Bjørnen som rytter” og mente, at han gjorde det rigtig godt, fordi hele klassen grinede hjerteligt. Men det var lærer Hansen, der sad bagved og drejede med hånden ligesom på en lirekasse.

Lærer Hansen lærte os også skrivningens vanskelige kunst, og mange af eleverne i vores klasse fik virkelig tillært en flot skrift. En dag fik vi en vikar i skrivetimen, det var Else Tophøj, som åbenbart var ”på græs” fra seminariet. Når en skoleklasse får en vikar, mener børnene, de kan tillade sig lidt mere. Mens vi sad og kæmpede med pen og blæk, sådan en time kan virke lang, hviskede min sidekammerat og jeg stiltfærdigt sammen om muligheden af at dø, hvis man spiste blæk.

Sådan noget er jo ikke til at vide med sikkerhed, før man får det prøvet, så vi dyppede pennen dygtigt i blækhuset og slikkede den af. Pøj – det smagte modbydeligt, noget i retning af mug. Det gik stille af sig, indtil vi så på hinanden, og synet af et ansigt med munden indsmurt i blæk fik os til at grine. Det var ikke så godt. Den gode frk. Tophøj fik fat i ørerne af min sidekammerat, for der skulle statueres et eksempel. Synet af drengen, der stod på tærerne, mens han blev holdt i ørerne af den vrede lærerinde og med munden blå af blæk blev for meget for både lærerinde og elever, og det hele endte i et stort latterbrøl.

Lidt leg var der også plads til

Hvis vi havde haft en god time, hvor alle havde opført sig eksemplarisk, og man havde vist god vilje, kunne vi få lov til at lege lidt de sidste fem til ti minutter. Vi kunne lege ”stilleleg”, en leg, som også læreren meget forståeligt holdt af. Det foregår på den måde, at f. eks. en dreng starter med at stå oppe ved katederet, og alle sidder musestille. Drengen finder ud af, hvem der sidder mest stille, og det skal være en pige, som han så går ned og bukker for. Herefter er det så pigens tur til at finde den dreng, som er mest stille og så fremdeles. Alle vi drenge havde en tendens til at bukke for den pige, der sad ved siden af klassens mest attråværdige pige.

En anden populær leg gik ud på, at en elev skrev på tavlen lige så mange prikker, som der var bogstaver i navnet på et dyr. Efterhånden som de andre ikke kunne gætte, blev der skrevet bogstaver over prikkene, og endelig kom navnet. Jeg husker, at Birgit Frank havde en dyrebog med sære dyr i, og hun kom altid med nogle navne, vi ikke kunne gætte, f. eks. komodovaran. Denne leg var i grunden god, for vi fik udvidet vores ordforråd.

Realklassen på Ahlmannskolen 1952-53. Leif Gr. Thomsen står bagest ude til højre. Af denne flok havde kun 10 været med fra starten i 1943, resten var tilflyttet, og nogle var fraflyttet til andre skoler. Klasselæreren F. Kr. Hansen blev den senere skoleinspektør på Ulkebøl Skole.

Indringning efter frikvartererne

Vi gik ind til timerne på en særlig måde, når det ringede ind. Skoleklokken var en ret stor klokke, der hang i en klokkestabel nederst i skolegården. Den, der kom først, fik lov til at ringe ind.

I begyndelsen af vort skoleliv styrede Adamas ringetiderne, og han var en meget populær gårdvagt. Om vinteren gled han med på skolens største glidebane. Når der skulle ringes ind, fik han øjenkontakt med klokkeren, og med højre hånds pege- og langfinger gav han signalet, og eleverne stillede op allerøverst oppe på pladsen. Her havde Adamas en talerstol, hvorfra han kunne skue ud over alle ca. 600 elever. Når de stod stille, fik børnene igen signalet med de to fingre, og man kunne gå ind. Når man gik i Realen, var der tradition for visse privilegier forudsat, man kunne opføre sig ordentligt, så som at gå ind efter frikvarter uden at stille op eller ligefrem at blive inde.

Fra min tyske skoletid i Snogbæk

Af Ingeborg Poulsen

Ingeborg Paulsen var født på Nørremølle i 1901 som datter af gårdejer Chresten Hanssen. Hun blev som voksen gift med stationsforstander Rasmus Poulsen i Aabenraa. I 1981 holdt hun foredrag i Sundeved historiske Forening og fortalte træk fra sin skoletid i Snogbæk. Manuskriptet hertil er indgået i det kulturhistoriske arkiv på Sønderborg Slot.

Jeg har gået i Snogbæk Skole fra 1907 til 1915, og i alle de år husker jeg ikke én dag, jeg har glædet mig til det. Jeg var altid bange. Vi kunne gå to veje fra Nørremølle til skolen, ad "Ovsiføet" tog det 20 minutter, den anden vej kaldte vi "Ovenom", den tog en halv time. Den gik vi mest om eftermiddagen, så kunne vi følges med kammeraterne fra Snogbæk Mejeri.

"Ovsiføet" var en smal, tit smadret vej, så vi gik i store træsko lavet efter mål hos Jes Hejssel i Sottrupskov og havde tøjsko med til skole. Der var levende hegn ved begge sider, det var tjørn, hassel, lidt hyld og enkelte benved med de røde og gule bær. Der var også brombærranker. Af blomster var der mest skarntyder og troldblomster. Guldspurve byggede reder i det tørre græs, og hvor var det sjovt at vide en fuglerede! Var de vilde jordbær modne, trak vi dem på strå for at tage dem med hjem til mor, men vi faldt tit for fristelsen til at putte dem i munden på en gang til dét, mor kaldte en himmelsk mundfuld.

I skolen var der to klasser, Lilleskolen og Storeskolen, de var igen inddelt i tre afdelinger, så nogle skrev og regnede mens andre blev hørt. Min første lærerinde hed frk. Matzen, det var en ældre gråhåret dame med sort silkeforklæde. Hun havde lange gule tænder og lugtede af kaffe om morgenen. De fleste kunne da nok ikke et ord tysk, da vi kom i skole, det var jo fjendens sprog. Hun fik os lært de første vanskelige ord ved at vise billeder af dyr, så sagde vi navnet i kor mange gange, det kaldte vi *Anschauung*. Vi skulle købe vore bøger på skolen.

Den første læsebog hed "Die Fibel", der var et billede af et pindsvin, og så sagde vi i kor mange gange "das ist ein Igel". Så fik vi tavlen frem, den havde røde linjer til bogstaver og tern til tal. Frk. Matzen flyttede til Als, så vi fik frk. Seifert, hvis to kønne søstre, Lischen og Selma, lærte os tyske sanglege, og så ville de have os til at snakke tysk på legepladsen, men det

ville vi nu ikke. Frk. Seifert flyttede også, så fik vi frk. Petersen, der lærte os krybbespil til jul, og vi var klædt ud som engle, og der var en Knecht Ruprecht (julemand). Vi skulle synge på tysk, det husker jeg da endnu.

Efter fire år i Lilleskolen kom fire år i Storskolen hos lærer Frederiksen, der var så galhovedet, så vi rystede af skræk. Det var snart, som om han var ude på at fange os. Han boede på den anden side af vejen og gik tit ud i timen, så satte han en til at holde ro, men det var jo umuligt. Pludselig kunne vi se hans ansigt over den duggede rude, så for han ind og op ad gangen og gav os alle, der sad yderst på bænken, en lussing, idet han bandede: "Kreutzmillionen Blitz Donnerwetter noch Mal, der Kuckuk soll euch holen!"

Vi begyndte om morgenen med at bede Fadervor. Frederiksen pegede en ud: "Du kannst beten". Vi gik til det med angst og bæven. Vore to eneste dansktimer ugentlig var religion om morgenen. Da en dreng lidt for hurtigt sagde: "Du, som er i himmelen", snerrede læreren: "Dusemej, hvad er det for en Dusemej?" Der var ikke megen andagt ved det. Men han lærte os da nogle moralbegreber. På sit alsingerdansk sagde han: "Haj Josef vidst, va Potifars kuen va' for en jen, haj han nok gie hind et spark og soj: Ve do se, do kømme herut, din skidt kvind!"

Han havde en mærkelig måde at gøre nar af dem, der ikke kunne svare, han bankede dem med en hård kno på panden og sagde: "Buh, bæh du est så klåch som syv tombe" eller "Do troe do est et stoet lys, men do est kun en prås!" *Raumlehre* var mit værste fag. Da jeg ikke havde fået lært den pythagoraiske læresætning, fik jeg en lussing, så hans hånd rev håret ud af mine fletninger, men jeg fik da lært: "Das Hypotenusenquadrat ist gleich gross wie die Summe der Kathetenquadrate." Jeg må sande, at hvad man får banket ind i hovedet, det sidder fast. Jeg har dog aldrig haft brug for den.

Lærer Frederiksen ruskede engang min søster Dorothea i øret, så det blødte ved øreflippen. Ved smedens søn, Johan Hymøller, blødte det både oppe og nede, og da måtte læreren hen og bede om forladelse. Min bror Svend var så forfulgt, at han blev taget ud af skolen det sidste år, hvor han kom til Th. Thomsen, Toghale og blev konfirmeret der. Drengene fik tit klø af spanskørret. Så skulle de komme op til kateteret, og han kommanderede: "Byck dich!" Engang stak en af de store drenge hovedet ind mellem benene og vippede ham over i kulkassen, men det endte med brev til præsten, som var øverste skolemyndighed.

Sangtimerne kunne være helt gode, der var jo mange kønne tyske sange, men sang vi flerstemigt, kunne han sætte sig lige på bordet foran en og spille 1. stemme for at høre, om man kunne holde 2. stemmen. Frederiksen fik tuberkulose og var lang tid på sanatorium. Vi fik da en ung lærer

Lembke fra Fehmarn, han kunne slet ingen dansk, men vi fik en mere rolig tilværelse.

Frederiksen kom dog tilbage, og da krigen brød ud i 1914, var det ikke sjovt. Han læste hver dag *Sonderburger Zeitung* om tyskernes hurtige fremmarch. Så skulle vi råbe hurra og synge "Siegeslieder". Han så på vore munde, at vi ikke lavede om på de tyske sange og f.eks. sang "skidt Vaterland" i stedet for "Lieb Vaterland", eller "ich bin kein Preusse" i stedet for "Ich bin ein Preusse", eller hvad vi kunne finde på.

Da provsten holdt afhøring i kirken, skulle vi kunne 20 salmer udenad. Jeg har fundet et gammelt brev [fra mine forældre], hvor der står: "Ingeborg kan ikke sove for alle de salmer". Men det er godt at have lært udenad, og

Meine Fibel var den ABC, som mest udbredt i årtierne omkring 1900, og de allerfleste sønderjyske lærte at læse efter denne bog. Scanning efter et eksemplar i Museum Sønderjylland - ISL.

de sværeste sidder bedst fast. Hvis vi havde tid, kunne jeg da godt fremsige: ”Kom Hjerter tag dit Regnebræt”. Frederiksen fortalte, at da han gik i skole, havde han lært Schillers digt ”Lied von der Glocke” udenad, men det var da utænkeligt, at nogen kunne det nu. Vi var alligevel fire, som lærte det lange digt udenad, og det meste husker jeg endnu.

Frederiksen læste sædvanligvis *Sonderburger Zeitung* i anden time. En dag var posten forsinket, og da han kom, lugtede han af øl. Frederiksen bebrejdede ham dette, men posten syntes da godt, han kunne tage en øl i Snogbæk Kro i den anledning. Frederiksen spurgte: ”Hvad er det for en anledning?” ”Jo, tyskerne havde taget 90.000 russere til fange.” Frederiksen sagde straks: ”Så skal vi da have flaget op og have fri!” Men for en sikkerheds skyld skulle en dreng løbe hen et sted, hvor man kunne se, om det var hejst i Sottrup Skole. Thomas kom tilbage og mente nok, at flaget var oppe, han havde set noget rødt. (Nogle mente bagefter, det måtte være degnekonen, der luftede dyner). Thomas var dagens helt, for vi fik fri!

Dagen efter var læreren rasende over at være blevet taget ved næsen. Thomas blev sendt til præsten med et brev, at når han sådan havde løjet, var han ikke værdig til at blive konfirmeret. Det blev han da nu alligevel, men Frederiksen tog sig ikke af ham den sidste del af skoleåret.

Jeg skulle konfirmeres i Sundeved Frimenighedskirke og gå til præst onsdag og lørdag eftermiddage. Jeg skulle møde i skolen, når mine kammerater gik til pastor Bertelsen. Frederiksen sagde, at frimenighedens præst, Jørgen Eriksen, var ingen præst, han var kun en Laie (lægmand).

Jeg blev konfirmeret skærtorsdag 1915. Dagen efter fik jeg håret sat op med hårnåle og lange skørter på, så blev jeg ung pige i huset derhjemme. De forhadte skolebøger skildte vi os straks af med. I dag ville jeg gerne se dem igen. Der havde ikke været nogen glæde at finde i skolen, men vi blev pligtmennesker, der lærte vore lektier.

Mine søskende og jeg havde sammen med flere andre lært dansk hos faster Anna på Nørremølle, og hende kan jeg takke for, at jeg kom på bedste danskhold, da jeg i 1918 gik over grænsen uden pas og kom til Ollerup Højskole. Jeg kunne ikke forstå, at de, der havde gået i dansk skole hele tiden, skrev fejl.

Skolemuseets indsamling og formidling 2011-2012

af Margit Hagelso

Sønderjysk Skolemuseum har siden sidste efterår modtaget gaver i form af arbejdshefter, skolebøger og andet undervisningsmateriale. Museet har med særlig glæde modtaget bøger og hæfter på tysk fra før 1920.

Tak til alle dem, der har givet museets arkivgruppe et travlt år! Vi har igen i år mærket, at skoler er blevet nedlagt, men også lokalhistoriske arkiver, sønderjyske museer og private har skænket os gaver. Her skal blot nævnes nogle af dem:

Træ-vendespil (memory) og en meget speciel kugleramme, der kun har 20 kugler, brugt i specialundervisningen i regning/matematik på Sønderballe Skole, en klasse-sparekasse til 24 elever og en stor flaske blæk, et brøkrekningsapparat, en demonstrations-regnestok og en elev-regnestok, brugt på Rugkobbelskolen i Aabenraa. Desuden en skolepult og en mandshøj (lærer)kugleramme.

Boggaverne rummer både skolebøger og bøger til lærerbrug: ”Den danske skoles historie 1536-1984” i fire bind med tilhørende læsestykker, ”Opdragelsens historie” i tre bind, ligeledes med læsestykker, dansk- og matematikbøger, færdselslære, ”Lommebog for Skoleelever” fra 1923, bog om ”Henriette Gubi, den sønderjyske Vandrelærerinde” fra 1926, ”Sagn og Historier om danske Mænd og Kvinder” i 3 bind fra 1920, 1921 og 1922, ”Roar og Helge og andre heltesagn” fra 1960, en morsom skriftlæsningsbog med mange eksempler på håndskrift, ”Fædrelandshistorisk Atlas med Billeder og Kort” 1909, ”Danmarks Historie” 1911 samt ”Iagttagelsesundervisning i det andet Skoleaar (Hjemstavnslære) med et Tillæg om Haandens Arbejde” 1914 og endelig en meget gammel (1787) og en meget speciel bog, ”Almuens Lærer, en nyttig læsning for menigmand i Danmark og Norge”.

Vores samling af tyske lærebøger er blevet forøget med "Realienbuch für Volksschulen", 1894, "Liederheft für preussische Schulen", tysk læsebog fra 1884, tysk læsebog for 2. klasse, 1905, "Naturlehre" samt "Norddeutsches Lesebuch. Mit besondere Berücksichtigung der einklassigen Volksschule" 1886. Til vor samling af skole-jubilæumsbøger kan vi nu føje "Chronik der königlichen Real- und Oberrealschule zu Sonderburg 1865-1920", udgivet i 1961 (heri findes en artikel om Mads Clausen, der gik ud af skolen i 1905).

Registrering/arkiv

Arbejdet med registrering af indkomne gaver har været domineret af brugen af en database, som Verner Petersen har udtænkt og efterhånden rettet til i samarbejde med arkivgruppen. Det sparer os for en del håndskrevne notater, men det har også medført en udvidelse af elektronisk "isenkram". Før havde vi blyanter og kuglepenne og én PC, nu har vi 3 computere med Verners database, som kan arbejde samtidigt. Denne fornyelse kom ikke på én dag, for det har taget tid at lære at bruge databasen. For at kunne drage nytte af databasen har vi måttet begynde med at finde de håndskrevne registreringsark frem fra gave nr. 1 og indtaste dem i databasen! Det gik dog ikke udelukkende at koncentrere sig om de allerede indkomne og registrerede gaver, for der kom jo stadig nye gaver til! Altså måtte vi lige tage os af den nye "pukkel" også, så der er vi nu. For at nå hurtigere igennem både gamle og nye gaver har vi planer om at arbejde med registrering på to hold.

Situationen med pladsmangel i vores arkiv på skolestuens loft har ikke ændret sig, så der er stadig pladsmangel. Vi tynder ud på hylderne efter de retningslinjer, vi arbejder efter: Vi beholder to eksemplarer af hver skolebog og kasserer eller tilbageleverer de ringere. Behovet for at beholde classesæt vurderes.

Vi har stadig behov for et fjernlager!

Museets formidling

Et par gange i det forløbne år har vi udlånt ting til bedsteforældre, som var blevet bedt om at fortælle om deres skoletid for et barnebarns klasse, og det har vi fået god respons på. En skole, der fejrede 100-årsjubilæum, lånte 4 skoleborde med tavler, grifler, penneskifter og blæk samt anskuelsestavler til en udstilling. Lærere på jubilerende skoler har også haft mulighed for at låne bøger, pennalhuse, gamle skoletasker, madkasser o.a. til en udstilling på skolen. Vi har ikke i år haft udlån af gamle bøger til studieformål.

Grupper/undervisning

Vi er for tiden 12 faste guider plus et par vikarer til at modtage museets gæster i åbningstiden og grupper uden for ordinær åbningstid, og desuden et museumslærer-team på 6 pensionerede lærere til undervisning af skolebørn. Tidligt på året begyndte henvendelserne om besøg på museet at strømme ind, så guiderne måtte i gang inden den ordinære åbningstid fra 1. maj. I dette kalenderår har 30 grupper henvendt sig, heraf 6 skoler med i alt 14 årgange/ klasser.

Flere grupper ønsker både at høre om sønderjysk skolehistorie og at (gen)opleve den gamle, strenge skole i form af diktat eller skønskrift med pen og blæk. Grupperne er f.eks. pensionister, foreninger, klubber, gamle klassekammerater, familiefester, lokalhistoriske arkivers medarbejdere, menighedsråd, firmaudflugter, gadefester, børnefødselsdag m. overraskelse, skoleforvaltninger, pensionerede lærere og – som noget nyt – medarbejdere ved den danske kirke i Flensborg.

Skolebørnene har allerede hørt meget om skolen i gamle dage, når de kommer på besøg på museet, så de rækker pænt hånden op, når de vil spørge om noget, og rejser sig op, når de bliver hørt i lektien, ligesom de kigger respektfuldt på lærerens pegepind, der jo også kan bruges til afstraffelse af uartige elever! Skammekrogen kan også tages i brug. Det er forskelligt, om skolerne ønsker at gøre brug af vores boldbane til boldspil eller frikvarteraktiviteter.

"Gammeldags undervisning" indledes som regel med en morgensang, fadervor, et salmevers og bibelhistorie. Der er ikke mange morgensange at vælge mellem, altså gamle sange, for børn i dag kender kun "I østen stiger solen op" og "Op, al den ting, som Gud har gjort". Hvad synges der mon ved morgensang i dag? Vi museumslærere aftaler med klasselærerne, at børnene skal kunne bede med på fadervor og kunne fremsige et aftalt salmevers.

At lære at skrive et bogstav eller små ord med skrårskrift er en udfordring, som eleverne går meget op i. Der skrives først på tavle med griffel, derefter på papir med blyant og til sidst med pen og blæk på indskrivningspapir (som det er næsten umuligt at opdrive i dag). Det sidste er meget vanskeligt for venstrehændede, som derfor er glade for kuglepennen og den moderne skole!

Årets gang på Skolemuseet 2011-2012

af Karl Erik Olesen

Den nye formand for Fonden Sønderjysk Skolemuseum aflægger her sin første årsberetning.

Det har været en stor opgave for at løfte opgaven efter Bodil Jakobsen, der har ydet en formidabel stor indsats for Sønderjysk Skolemuseum. Hun har utrætteligt været indpisker på alle områder og været med til at sikre, at projektet Sønderjysk Skolemuseum er lykkedes.

Den nye formand er meget ydmyg overfor opgaven som fondsbestyrelsesformand, fordi der er meget ukendt farvand at sejle og navigere i, og det er også en særlig opgave at komme ind i en ny bestyrelse og overtage og videreføre en række opgaver - både i respekt for det, der er sket, de gode traditioner og den udviklingsplan, der er grundlaget for museets fremtid og med udsyn til nye mål og opgaver i de kommende år.

Jeg er især glad for, at der er en aktiv støtteforening med Jonna Boye i spidsen, og at der er så mange aktive medlemmer både organiseret i arbejdsgrupper og ad hoc opgaver. Jeg glæder mig også over, at der er et godt samarbejde med naboen Dansk Klokkemuseum. Tak til alle for modtagelsen – det gælder også kustoderne, skolens pedel og hans kone. Og en særlig tak til Margit Hagelsø for arbejdet omkring den almindelige drift

Naboskabet med Dansk Klokkemuseum har blandt andet medført, at vi har haft en fælles bestyrelsesudflugt med ægtefæller til Ribe med deltagelse fra både Klokkemuseets og Skolemuseets bestyrelse. Indtrykket på turen var helt klart, at det ikke var sidste gang, det skulle ske. Dejligt at Farrisvej er hjemsted for disse små kulturelle guldklumper.

En af Skolemuseets hovedopgaver er at bevare genstande for eftertiden med tilknytning til skoleverdenen, og at formidle historien om gårsdagens skole. For at dette kan ske, så er det vigtigt, at der dels sker en fornuftig konservering, specielt af genstande af træ, dels at der foretages en IT-registrering/arkivering af alle de genstande, som skolemuseet ligger inde med, og som museet får foræret hvert år. Konservering er grundlaget for, at genstandene eksisterer i morgen, og registreringen er grundlaget for at kunne danne sig et billede af, hvad museet ligger inde med. Det er vigtigt både af hensyn til Sønderjysk Skolemuseum selv, men også for at andre, herunder

museer og historikere, kan få indblik i, hvad der ligger på skolemuseets arkiv. Det er ønsket, at vores samling med tiden også i større omfang kan indgå i studier i skolens historie både i Sønderjylland og uden for Sønderjylland.

Fremtiden for skolemuseet afhænger selvfølgelig af, hvor økonomisk velfunderet museet er, så det er klart, at ansøgninger til fonde står højt på arbejdslisten – og fremtiden for Sønderjysk Skolemuseum skulle gerne komme til at indeholde renovering af den oprindelige skolebygning med genskabelse af den gamle skolestue og degnebolig. Også etablering af mere arkivplads på loftet samt studierum står på ønskelisten.

Tak for god opbakning til Sønderjysk Skolemuseum og tak for økonomisk støtte.

Tilhørerne er klar til formiddagsforedrag på Klokkemuseet. Foredragene er et eksempel på samarbejdet mellem de to kulturelle institutioner i Lerte.

Mindeord over Magnus Georg Beck

Kasserer for Fonden Sønderjysk Skolemuseum fra 2005-10, tidligere stiftskasserer Magnus Georg Beck døde Sct. Hans aften, den 23. juni 2012.

Magnus G. Beck var bogstavelig talt guld værd for Skolemuseet, først under opbygningen af museet og siden under 1. del af udviklingsplanen, hvor sportspladsen blev etableret.

Han førte et meget omhyggeligt regnskab med, hvordan det så ud med økonomien, og var forbilledlig, når det gjaldt om at holde hus med pengene, finde besparelser og se til, at indtægter kom i kassen, når de skulle. Budgetopfølgningen var altid på plads, når der holdtes bestyrelsesmøde. Beck var grundlaget for, at der hele tiden var styr på Skolemuseets økonomi, og i krisetider kunne han finde udveje for at få tingene til at løbe rundt. Han havde altid et vågent øje for hvilke fonde, det kunne være godt at søge om penge.

Dertil var Magnus Beck et helt utrolig varmt, taktfuldt og omhyggeligt menneske. Han og Jette var faste deltagere ved arrangementer i Skolemuseet. Efter at han fratrådte sit virke som fondskasserer, fortsatte han med at interessere sig for Skolemuseets ve og vel. En dødelig sygdom udviklede sig alt for hurtigt i løbet af foråret 2012, og det var med vemod, vi måtte tage afsked med Magnus Beck.

Æret være hans minde.

Bodil Jakobsen